

Nem így terveztük. Szeptemberi számunkban a tavasszal elindított művészeti felsőoktatási sorozatunk harmadik része következett volna – afféle szabad vízióként vagy utópiaként – a színházi felsőoktatás jövőjéről, de alánk jött a valóság: az SZFE elleni nyílt politikai hadjárat, ezért bizonytalan időre elnapoltuk a tervünket. Még a látszatát is kerülni szeretnénk volna annak, hogy háttérzeneként a NER kultúrharca egyik újabb csúfos fejezetéhez. Pedig ugyanúgy kizárólag szakmai kérdések kerültek volna terítékre, mint amikor – eredeti elképzelésünket kiváltandó – az SZFE volt és jelenlegi vezetőségi tagjait, állandó és megbízott oktatóit (akik nem melleleg mind aktív színházi alkotók) szeretnénk volna egy asztalhoz ültetni, hogy előre megadott kérdéscsoportok mentén beszéljék át az egyetemi múltat és jelent. Ám ez az ötletünk is meghiúsult, mert a kerekasztal felkért résztvevői nem találták időszertűnek a pillanatot a szakmai számvetéshez.

Szerintünk egy szakmai számvetés mindig időszertű. A közkeletű vélekedéssel ellentétben többek között éppen a valódi, szakmai kérdések sorozatos negligálása felelős azért, hogy most itt tartunk. A szakmai értékek védelme ugyanis a szakmai eszmecsere, nem pedig a tabusítás. Éppen ezen értékek védelmében tartjuk végtelenül szerencsétlennek, hogy a szakújságírás ennyire kiszolgáltatott az alkotói, intézményi akaratnak – nem ez az első eset, hogy háritással találkozunk az érdemi párbeszéd ajánlatával szemben. De nem volt mit tennünk, mint beadni a derekunkat, és megmutatni az olvasónak azt, ami ebből a jóval kövérebbre tervezett tematikus fókuszról maradt: egy ellenállás-csokrot, amely a nemzetközi művészeti/egyetemi szféra performatív tiltakozó akciókból szemezget, az SZFE elleni kormányzati einstand (részletes) idővonalát Kovács Bálint gyűjtésében, Molnár Zsófia írását a képzés kritikáiról, valamint Jákfalvi Magdolna rektorhelyettes tanulmányát, amelyet a karantén alatt a „szabad esszék” munkacímű belső felhívásunkra készített.

ELLENÁLLÁS-SZÓTÁR

A Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) alapítványi kuratóriumának tagjait a közvélemény – az egyetem oktatóihoz és hallgatóihoz hasonlóan – 2020. július 31-én ismerhette meg a sajtóból. A névsorban egyetlen olyan személy neve sem szerepelt, akiket az egyetem javasolt. Alábbi történeti összeállításunk európai művészeti egyetemek, művészek és intézmények tiltakozó akcióinak, illetve felsőoktatási intézmények einstandolásának példáiból merít. Szerzőink Angliától Szerbiáig, Macedóniától Oroszorszáig gyűjtötték össze a szervezett ellenállás legkülönbözőbb formáit. Tisztában vagyunk azzal, hogy a hatalom, amellyel az érintettek szembeszálltak, radikálisan különbözhet tőlünk keletre és nyugatra, valamint a rendszerváltás előtt és után. Reményeink szerint szótárunk mégis kedvet adhat a további tájékozódáshoz, a cselekvéshez és az önvédelemhez.

BLOKÁD – Szerbia, 2009

Berecz Zsuzsa

A tandíjak bevezetése és a felsőoktatás piacosítása ellen tiltakozva 2009 tavaszán önszerveződő diákok blokád alá vonták a Zágrábi Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karát. A diákellenőrzés alatt álló egyetem nyitva volt, a tanórák viszont elmaradtak, helyettük a diákok alternatív tanítási programot alakítottak ki. Előadásokat, workshopokat, filmvetítéseket és koncerteket szerveztek, hogy felhívják a diákság, a tanárok és az érdeklődő polgárok figyelmét a tár-

sadalmi egyenlőtlenségek különböző aspektusaira. Az április 20-án kezdődő, harmincöt napig tartó blokád közben nyolc horvát városban összesen húsz tanszék és egyetem került diákellenőrzés alá.

A bolognai reform bevezetését követő években (2005/2006-tól) számos európai egyetemen zajlottak megmozdulások, foglалások, de a zágrábi volt talán az első, ahol az ellenállás a *közvetlen demokrácia* eszközeivel történt és határozott *representációkritikával* párosult. A közvetlen demokratikus közösségi szerv a plénum volt, amely minden fontos döntésről szavazott, így a blokád megkezdéséről és feloldásáról is.

A fórumozó diákság *sokaságként* működött – nem volt egyetlen központ, nem voltak állandó hangadók, inkább rotáló szerepörök, munka- és akciócsoportok. A médiaszereplések során mindig más-más küldöttek képviselték – névtelenségüket megőrizve – a plénum gondosan megfogalmazott kollektív álláspontját. Ezzel is azt üzenték, hogy az általuk képviselt ügy nem egyének ügye, hanem az egész társadalomé. A média élénk érdeklődését a diákok arra használták, hogy a tévén keresztül élőben követeljük, hogy az oktatási miniszter bocsátkozzon nyilvános vitába velük. Amikor a miniszter ennek nem tett eleget, a diákok köröző plakátot készítették „Eltűnt az oktatási miniszter a tudás társadalmában” felirattal.

A diákság mint különféle véleményeknek fórumot adó sokaság elvét a zágrábi hatására más egyetemfoglalások is érvényesítették.¹ Amikor például Bécsben a 2009. őszi egyetemfoglalás ötödik hetében a diákokat végre egyeztetésre hívta Johannes Hahn miniszter, az esemény alibijellegét hangsúlyozandó a diákok képviselői luxusautóval gördültek be az „egyetemi cirkuszba”. A „Hármak” néven bemutatkozó küldöttek napszemüveget és „Egy a sok közül” felirattal ellátott pólót viseltek.

A zágrábi blokád szervesen kapcsolódott a szabad közttereket, megfizethető lakhatást és nem kommercializált oktatást követelő nemzetközi mozgalmakhoz. A zágrábihoz hasonló blokádok nyomán az egyetemek terei újraértelmeződtek, közösségi tereké váltak, ahol a kollektív cselekvés és ellenállás új formái alakultak ki, amelyek gyakran a művészet fogalmának tágításával párosultak.

A blokádok beszüntetésével ezek a mozgalmak nem haltak el, decentralizált munkában folytatódtak összekapcsolódva más társadalmi mozgalmakkal (a zágrábi diákok például a gazdák mozgalmát is támogatták, a szkopjei diákmozgalom a macedón Színes Forradalomba csatornázódott be). Az egyetemfoglalás módszertanát a zágrábi diákok „Az egyetemfoglalás boszorkánykonyhája”² címmel ki is adták, összefoglalásuk többek között a magyarországi Hallgatói Hálózat (HaHa) 2011-es szerveződésénél is segítséget nyújtott.

EGYETEMFOGLALÁS – Anglia, 1968

Mélyi József

1968 májusában a franciaországi diáktüntetések már Angliában is éreztették hatásukat: Londonban a Hornsey Művészeti Egyetem hallgatói elfoglalták az egyetem főépületét. A diákok elsősorban az ellen tiltakoztak, hogy a kormányzat az intézményt egy újonnan létrehozandó műszaki főiskolába kívánta beolvasztani. A követelések között azonban az autonómia mellett ott szerepelt az oktatási színvonal javítása és a folyamatok demokratizálása is. A foglalók tiltakoztak az épületek, kollégiumok leromlott állapota és a menedzseri szemlélet eluralkodása miatt is. Az egyetem vezetése ráadásul nem volt hajlandó teljes mértékben elismerni a diákszakszervezetet. Az épületfoglalás május 28-án kezdődött és július 4-ig tartott. A hallgatók csak részsikereket értek el, mindenesetre a hangulat megváltozott: a Hornsey és az időközben szintén fellázadt Guildford Art School demonstrációjára már a Trafalgar Square-en került sor. A két főiskola hallgatói a véleménynyilvánítás új, intézményes útjait keresve alapították meg a Movement for Rethinking Art and Design Educationt (Mozgalom a művészeti és designoktatás újragondolására), amelynek konferenciáját júliusban tartották. A tüntetések és a különböző események meghirdetésére számos grafika és plakát készült, a Trafalgar téri tüntetést pedig a provokatív munkáiról ismert brit művész, Stuart Brisley performansza kísérte.

1 A sokaság témájához lásd például: Gerald RAUNIG, *Factories of Knowledge. Industries of Creativity*, New York: Semiotext(e), intervention series 15, 2013.

2 https://docs.google.com/document/d/1_8f78ZNPzEtmLG72EnayQ1NxuZN2IYQKPZ-I24RpLMo/edit

EGYETEM-ÖSSZEVONÁS – Románia, 1959

Tompa Andrea

A magyar nyelvű felsőoktatás a második bécsi döntést követően, 1940-ben újraindul Kolozsváron, majd 1945-től a Bolyaiak nevet felvevő tudományegyetemen folytatódik. Az 1956-os magyar forradalmat követően erősödő nacionalista diktatúra az egyetem 1959-es megszüntetéséhez, illetve a román egyetemmel, a Babeşsel való egyesüléséhez vezetett; így jött létre a mai Babeş-Bolyai Tudományegyetem.

Ennek az egyesülésnek a korszellemnek megfelelően már alulról jövő javaslatként kellett megjelennie, és nem valamiféle erőszakos, felülről irányított szándékként.

Az előkészítés során két folyamat zajlik párhuzamosan: az „egyesítés” taktikus felépítése, valamint a bolyais tanárok és diákok pere, akiket „közrend elleni szervezkedés vádjával” ítélnék el; ez utóbbi még az 56-ot követő erdélyi megmozdulások része. Mindkettő az egyetemi polgárság megtörését szolgálja.

Első lépésként a magyar pártlapban, az *Előrében* megjelenik Sztrányeczki Gábor cikke, melyben a Bolyai egyetem oktatója az intézményt bírálja.

1959 februárjában egy bukaresti diákszövetségi ülésen több bolyais diák szólal fel, és kéri, hogy a magyar és román diákok együtt tanulhassanak. Ezt az ülést Ion Iliescu vezeti, a későbbi államelnök. A tanácskozáson határozatot adnak ki, melyben kéri a hallgatók elkülönítésének megszüntetését. Február 26-án már Kolozsváron a felsőoktatási párttagok részvételével tartanak nagygyűlést az Egyetemiek Házában. A gyűlésen a fiatal Nicolae Ceauşescu is jelen van, és Ion Iliescu. Az egykori rektor, Nagy István író felveti, hogy vajon a Nyugat nem fogja-e kisebbséges lenni lépésnek tartani az egyesítést. Ezt követően több „egyesítési nagygyűlést” szerveznek az oktatók és hallgatók részvételével. Szabédi László költő és tanár is felszólal, az egyetem alapítására emlékeztet, mire Ceauşescu kijelenti: „Hiba volt a Bolyai egyetem létesítése! Amit pedig Szabédi végez, az nem egyéb zavarkeltésnél!” A zárógyűlésen a korszellemnek megfelelően a „renitensek” (Szabédi, Nagy István, Balogh Edgár) önkritikát gyakorolnak. A hallgatók később üdvözlik az egyesítést, márciusban már egyesítési ünnepeket tartanak, április elején a pártfőtitkár jelenlétében véglegesítik az eseményt. Április közepén több oktató, Szabédi László, Molnár (Löwinger) Miklós, Csendes Zoltán öngyilkosságot követ el. Szabédi László temetése csendes tüntetéssé válik. Az 1959-es egyesítési folyamat azt mutatja, hogy már semmiféle ellenállásnak nincs tere; a diktatúra mindent ellenőrzése alá vett.

ELLENÁLLÁS – Franciaország, 1968 és utána

Darida Veronika

Nanterre neve számomra sokáig a gondolkodás szabadságát jelentette. Először gimnazistaként találkoztam a nanterre-i egyetemmel: Robert Merle *Üvegfal mögött* című regényében, mely a hatvannyolcas párizsi diáklázadások közvetlen előzményét, a március 22-i mozgalmat ábrázolja, amikor száznegyven diák elfoglalta az egyetemi tanácstermet, és létrehozta a „kritikai egyetemet”, ahol valóban őket érintő kérdésekről vitakoztak. Ez a szabadegyetem nem tarthatott sokáig, májusban az egyetemet határozatlan időre bezárták, a diákvezetőket fegyelmi bizottság elé állították, ami hatalmas felháborodást és szolidaritási mozgalmat indított el Párizsban, előbb a diákok által elfoglalt és elbarikádolt Sorbonne-on, majd az utcákon, ahol a társadalom széles rétegei csatlakoztak a diáktüntetőkhöz. Nanterre-ben hatvannyolc után a lázadó diákokat támogató Paul Ricoeur lett az egyetem dékánja (bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy később amiatt hagyta el az egyetemet, mert egyik szónoklata során egy szem-

tesvödrot borítottak rá). Hatvannyolc forradalmi szelleme tovább élt az oktatásban és a kritikai gondolkodásban, a legkiválóbb filozófusok, társadalomtudósok és színházi szakemberek tanítottak itt (mivel a campuson található a Bernard-Marie Koltès színház). Nem meglepő tehát, hogy egy 2006-os törvényrendeletet követően az itteni diákok és tanárok lázadtak a legerősebben a hallgatók kizsákmányolása ellen: újra elfoglalták az egyetem számos épületét, és három hónapig felfüggesztették a tanítást. 2007 és 2009 között pedig, amikor az egyetemek szabadságát és önrendelkezési jogát érezték veszélyben, Nanterre evidens módon csatlakozott az egész országot behálózó, hatalmas tüntetéshullámhoz.

Franciaországban, ahogy ezt a hatvannyolcas események is megmutatták, nagy hagyománya van az ellenállásnak és a szolidaritásnak. Egy kis csoport ügye az egész társadalmat érintő ügynek számít, a gondolkodás szabadsága mindenki számára megkérdőjelezhetetlen alapelv. Ami nem jelenti azt, hogy az egyetemek elfoglalása ne váltott volna ki heves reakciókat. Sokan patetikus, ostoba, indokolatlan stb. lépést láttak a tanítás felfüggesztésében, de a diákok között ez valódi egységet hozott létre. A hatvannyolc előtt Nanterre-ben oktató Merle az akkori diákélet legnagyobb problémájaként a magányosságot és az érintkezés hiányát említette, ami azóta még erősebb tendencia lett. A közös célért, az egyetemi autonómiáért való elkötelezett fellépés azonban minden esetben igazi közösséget teremtett.

NEMKÍVÁNATOSAK – Szovjetunió, 1910/1920-as évek

Hetényi Zsuzsa

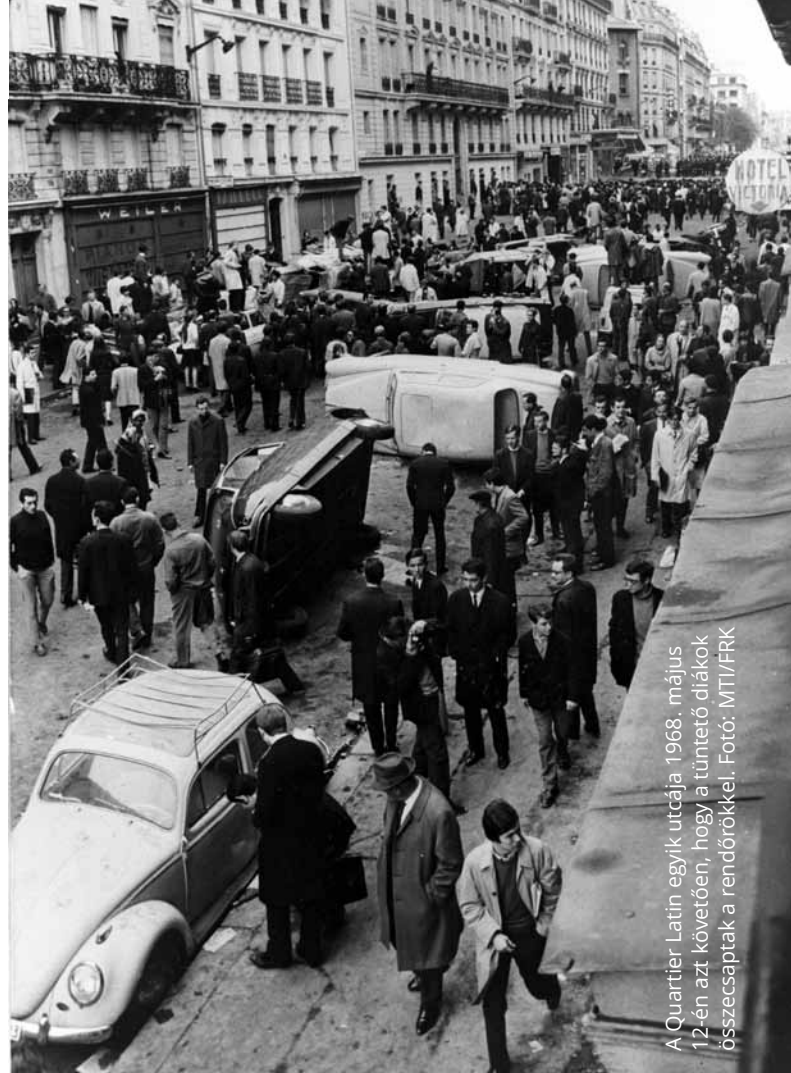
Egyes források szerint 1909-ben a mai lengyel Białystokban, mások szerint 1913-ban Vlnában alakult meg a héber nyelvű Habima színház, de akkoriban mindkét város az Orosz Birodalom területe volt. Köztük légvonalban 222 kilométer a távolság, míg Kaposvár és az SZFE között csak nagyjából 160 kilométer. Ezt az asszociációs fókusz beállításához bocsátom előre.

A Habimát a szakirodalom 1917–1918-tól tartja nyilván művészszínházként, amikor Sztanyiszlavszkij befogadta őket. Tanítványa, az örmény származású Vahtangov lett a művészeti vezetőjük. Az amatőr kezdet ellenére – vagy talán éppen az ebből fakadó lelkesedésnek köszönhetően – később számos nívós bemutatót tartottak, jobbára sztanyiszlavszkiji felfogásban. Párhuzamosan Moszkvában megalakult a jiddis nyelvű Állami Zsidó Színház (GOSZET) is, amely körül olyan nagy nevek csoportosultak, mint Chagall és Mihoelsz. Termékeny művészeti versengésük nagy sikerű előadásokat produkált. A hagyományos témákhoz (*Dibbuk*, *Gólem*, *Örök zsidó*, *Jákob álma*) új nyelven nyúló Habima a kortárs orosz színházi formanyelv minden érényét beépítette színpadművészetébe.

A bolsevik hatalom hamar rádőbent, hogy a zsidó színház zavaró tényező, főleg azért, mert a héber kulturális hagyomány erősítése egyben a héber nyelv ápolásának eszköze is, márpedig az új rendszer egyházellenes intézkedései a zsidó vallást és nyelvet is pusztulásra ítélték. A héber és a jiddis színház esztétikai és nyelvi eltérését ideológiai ellentétnek állították be „cionista felhangokat” tulajdonítva a Habima szellemének. Megkezdődött a beavatkozás, a felszámolási folyamat.

Ekkor azonban a moszkvai színházi és kulturális élet váratlanul egységes fellépéssel lepte meg a hatalmat. Legnagyobb nevei írtak levelet Leninnek – Sztanyiszlavszkijon kívül Saljapin, Nyemirovics-Dancsenko, Tairov, Baltrušaitis és mások.

Ennek eredménye nemcsak a színház állami támogatásának megmaradása lett. A Habima fennmaradásáért folytatott ellenállási harc összekovácsolta a korabeli színházi erőket, amelyek addig a művészi, szellemi és ideológiai ellentétekben elmerülve egymással hadakoztak. Kiderült számukra, hogy nem egy színház, hanem „a” színház és a művészi autonómia kérdése forog kockán.

A Quartier Latin egyik utcája 1968. május 12-én azt követően, hogy a tüntető diákok összecsaptak a rendőrökkel. Fotó: MTI/FRK

De a társulatnak a kultúrát szűkítő 1925-ös párhatarozat és a cenzúrahivatal 1923-as létrehozása után már nem lehetett kétsége afelől, hogy szovjet környezetben nem tudja folytatni a korábbi munkát. A színházi kontrollról Bulgakov *Naplójából* részletesen tudunk. Szinte szükségszerű volt, hogy a Habima társulatában felvetődjön a passzív ellenállás egyik lehetősége, a menekülés, vagyis az emigráció. Vahtangov már korábban megpendítette a színház távozásának szükségességét a palesztinai zsidó közönséget, a történelmi hazát emlegetve. Ezt a vonalat többen képviselték. Amikor a friss útlevél szabályok bevezetése után a társulat 1926-ban vendéjátékra kiszabadult, a kétféle irányultságnak megfelelően kétfelé vált: egyik fele az Egyesült Államokban maradt (ahol kénytelen volt jiddis nyelven folytatni a munkát), míg a másik fele Berlinben állapodott meg, ahol pénzügyítésbe kezdett, hogy Palesztinában telepedjen le, ami tíz év múltán sikerült. De az már egy új történet lett. Ha a társulat meg is menekült, a szerves fejlődés megszakadt.

PLÉNUM – Észak-Macedónia, 2014

Berecz Zsuzsa³

A plénium mint gyülekezési és szerveződési forma az Észak-Macedóniában 2014-ben kezdődő oktatási mozgalom kulcseleme volt. A felsőoktatási intézményekben szervezett nyitott pléniumok alternatív vitafórumokként jöttek létre a meglévő diszfunkcionális diákkormányzatok mellett, és horizontális, vezető nélküli érdekképviseleti modellt valósítottak meg.

2014. november 17-én több mint kétezer szkopjei diák tiltakozott az oktatási törvény tervezett módosítása ellen, amely a

3 Az információkért köszönet Mira Bekjarnak, a NAKS alelnökének, a Szt. Cirill és Metód Egyetem Blaze Koneski karának docensének.

diploma megszerzését egy külső, államilag felügyelt vizsgához kötötte volna. A frissen alakult Diák Plénium az oktatási miniszter lemondását követelte, aki szerintük a „felsőoktatás Titanicját” ereszttette volna vízre azzal, ha kiveszi az egyetemek kezéből az autonóm értékelési szempontrendszerét.

Decemberben mintegy ötszáz csatlakozóval megalakult az Oktatói Plénium is, 2014 decemberében pedig a két plénium közösen megszervezte az ország történetének addigi legnagyobb, tízezer fős oktatási tüntetését, amelyhez az egyetemi dolgozók mellett újságírók, civil szervezetek, szakszervezetek és sok-sok szimpatizáns is csatlakozott. A jelszavak nemcsak az oktatás, hanem általában a szólásszabadság, a korrupció és a társadalom neoliberais átalakítása ellen irányultak: „Az egyetem a szabadság hangja!”, „Kiállsz vagy félsz? A te döntésed!”, „Diákok vagyunk, nem ügyfelek!”

A Cirill és Metód Egyetemen, a főváros legnagyobb állami felsőoktatási intézményében a plénium 2015 februárjában a bölcsészkar elfoglalásáról döntött. Ún. „szabad zónákat” hoztak létre, ahol alternatív oktatási, önképzési programot, rendhagyó előadásokat és új gondolatokat provokáló vitákat szerveztek. A Diák Plénium közösségi médiát is hatékonyan használó munkája révén addig politikával nem vagy alig foglalkozó diákok és apolitikus állampolgárok tömegei mobilizálódtak.

A mozgalom széles körű társadalmi támogatottságot kapott, és felerősítette az autokratára rezsimmel szembeni ellenállást, amely a 2015–16-os ún. Színes Forradalomba is becsatornázódott. Az akciók hatására Nikola Gruevszki (a később korrupciós vádak miatt börtönbüntetésre ítélt) miniszterelnök kormánya visszavonta a külső vizsgáztatás tervét, és meghívta a tanárok és diákok plénu-

mának képviselőit az új oktatási törvény munkacsoportjába. Az új törvényt 2018-ban fogadták el, de a független képviselőknek sajnos nem sikerült elérniük, hogy az akadémiai (oktatási), szervezési, pénzügyi, személyi autonómia következetesen érvényesüljön.

A pléniumok más formákban továbbéltek, hosszú távon az egyetemi önszerveződést is serkentették. Az oktatói plénumból nőtt ki 2016-ban a Független Egyetemi Dolgozók Fóruma (NAKS, <https://naks.org.mk/>), az egyetemi karokon pedig új diákönkormányzatok jöttek létre, amelyek azóta is aktívak az új egyetemi szabályozások kidolgozásában, a tanulmányi körülmények javításáért, az ösztöndíjak és segélyek igazságos elosztásáért, valamint az ingyenes oktatásért folyó küzdelemben.

PUNKRADIKALIZMUS – Oroszország, 2011–2012

Parászka Boróka

A Pussy Riot punkzenekart a Putyin-rezsim elszánt kritikusaként tartják nyilván, többek között azért, mert néhány perces, a moszkvai Megváltó Krisztus székesegyházban rendezett performanszuk miatt két év börtönre ítélték őket. Valójában nem a szakrális helyszín, nem csak a direkt politikai kritika miatt vált hatásossá a Pussy Riot, és nem is emiatt büntették őket ilyen szigorral. A zenekar tagjai egyetemi, illetve civil közegekből érkeztek, és már a kezdeti években – akkor még a Vojna együttes tagjaiként – felismerték, hogyan tudnak színházi eszközökkel, színházi előadásokkal nem színházi terekben nagyon széles tömegeket elérni. *Felemelkedés* című korai performanszukat a Gulag fegyencei által épített Moszkvai Állami Egyetem huszonkettedik emeletére tervezték Dmitrij Alekszandrovics Prigov költő részvételével. Prigov

halála miatt azonban a tervezett akció helyett a moszkvai metróban tartottak performanszot az utasok bevonásával. A nyilvános tor, amely *Lakoma* címen futott, a posztszovjet életérzés lényegét adta, és szembesített mindazokkal, akik a korszak nyertesei, vesztesei, valamilyen módon a rezsim részesei voltak. A Vojnából kiválaról, immár nyíltan feminista, rendszerellenes Pussy Riot a rendszer „Achilles-sarkát” vette célba minden akciójával, ötletesen-hatásosan válogatott színházi eszközökkel, kellékekkel, jól előkészített, átgondolt dramaturgiával: a rezsimet támogató ortodox egyházat, a rezsimet erőszakos eszközökkel fenntartó karhatalmat. Akcióik dinamikus, humoros és empatikus performanszok voltak, ezért alakult ki példátlan támogatás körülöttük, szerveződött védelmükre aktivista hálózat, ezért váltak művészként is rendkívül népszerűvé és ismertté. Megjárták a börtönt, el kellett menekülniük az országból, aktivista társukat-támogatójukat megmérgezték. Mégis ők azok, akik a legtöbbszörnek a legtömörebben megmutatták, hogyan él az, aki autokráciában él.

TILTAKOZÁS – Csehország és Szlovákia, 2004 és utána *Martina Pecková-Černá és Zuzana Uličianska (ford. Szabó Attila)*

2004-ben, 2005-ben és 2008-ban a prágai független művészek és szervezetek tüntetéssorozatát kezdeményezték a prágai önkormányzat átláthatatlan finanszírozási gyakorlata ellen. Ezek a jól szervezett, hangos, jelentős médiafigyelmet generáló tüntetések zömmel a prágai városháza előtt valósultak meg, és a 2008 májusában lezajlott Kulturális Forrongás Napjai (Dny neklidu) elnevezésű rendezvényben csúcsozódtak ki, amikor is kihirdették a városi pályázati rendszer reformját sürgető petíciót („4 body pro kulturu”, azaz „4 feladat a kultúráért” címmel). Azóta a főváros pályázati döntéseiben a politikai szereplők hátrébb léptek, szakértői kuratóriumok játsszák a meghatározó szerepet. A tiltakozások elsődleges célpontja a város kulturális bizottságának vezetője, Milan Richter volt, aki színházi területen a „jegyeladás alapú támogatás” gyakorlatát kezdeményezte. Ezzel a legnagyobb jegybevételt elérő intézmények jól jártak, míg a kisebb, nonprofit és kísérleti játszóhelyek veszélybe kerültek volna. A petíciót huszonnolcezen írták alá. 2009 óta számos tüntetés szerveződött a Cseh Kulturális Minisztérium költségcsökkentési tervei ellen, melyek leginkább a kis színházakat sújtották (például a 2009-es ún. „cipős tüntetés”, vagy a 2013-as „joghurtos tüntetés”, ahol az „Élő kultúra már csak a joghurtban van” szlogent használták). Két kezdeményezés is létrejött, melyek a cseh kultúra finanszírozásának megőrzéséért szálltak síkra: a *Za Česko kulturní* (A Kulturált Csehországgért) és a *Zachraňte kulturu 2013* (Őrizzék a kultúrát 2013). A legtöbb ilyen tüntetés a döntéshozókkal való érdemi egyeztetéshez és a kultúrafinanszírozás (szerény) növeléséhez vezetett.

2012-ben a cseh Hivatásos Színházak Egyesülete „Mentsétek meg a színházaitokat!” jelmonddal kampányt kezdeményezett, mivel nehezményezte a vidéki színházak elégtelen állami támogatását. Petíciók születtek, és a vidéki színházak performanszokat mutattak be a Prágai Nemzeti Színház előtti téren. A megmozdulások a szóban forgó színházak támogatásának fokozatos emelését eredményezték.

Ez a tiltakozási hullám az oktatási törvény tervezett reformja ellen felszólaló diáktüntetésekhez kapcsolódott. A Týden neklidu (A forrongás hete) elnevezésű demonstráció 1989 óta nem látott diákmegmozduláshoz vezetett, melyhez az egyetemi oktatók is csatlakoztak. Az események következtében a miniszter lemondásra kényszerült, míg a 2016/17-es új oktatási törvény a kifogásolt intézkedéseket már nem tartalmazta.

Szlovákiában a kilencvenes években Vladimír Mečiar megszorításai váltottak ki jelentős szakmai ellenállást a pozsonyi Zene- és Színházművészeti Főiskolán (VŠMU) az intézmény

költségvetésének jelentős csökkentése kapcsán. Mečiar egy második művészeti főiskola létrehozását kezdeményezte Besztercebányán. A két oktatási intézmény között sokáig igen feszült volt a viszony, mely napjainkra normalizálódott. A szlovák oktatási autonómia elve garantálja az egyetemnek önállóságát, a dékánokat a választott szenátusi tagok szavazzák meg.

TUDÁSSZABADSÁG – Lengyelország, 2009

Adorjáni Panna

A Wolny Uniwersytet Warsawy, angolul Free/Slow University 2009-ben alakult Varsóban Kuba Szreder kurátor kezdeményezésére. A honlap és egyéb internetes források szerint legutóbb 2016-ban volt tevékenysége.

A F/SUW az interdiszciplináris tanulmányok, a kritikai reflexió, illetve a művészetről és társadalomról folytatott független gondolkodás nomád központjaként határozza meg magát, célja az elméletnek a gyakorlattal, a kultúrának pedig a társadalmi kontextussal való egyesítése. Az önmagát paraintézményként identifikáló egyetem nevében szereplő két melléknév a kezdeményezés politikai állásfoglalását tükrözi: az F/SUW ennek értelmében az elérhető és ingyenes oktatás mellett harcol, illetve a gyakorlat ellen, hogy a kulturális intézmények a végtelen mennyiségű pályázat és projekt versenyében kénytelenek magukat láthatóvá tenni. Az F/SUW krédója szerint a tudás megszerzésének és megosztásának sokféle módja lehet: aktív éveiben különféle nonprofit szervezeteken keresztül lebonyolított eseményein a művészeti és tudományos gondolkodás különféle hibridjeivel kísérleteztek. Ingyenes programjaik (szemináriumok, konferenciák, viták, könyvbemutatók, táborok, művészeti akciók, workshopok), illetve az ezeket summázó és ugyancsak ingyenesen (és angol nyelven is) elérhető kiadványaik a művészeti gyakorlatokat a kapitalizmus politikai gazdaságának kontextusában elemzik, vagyis kitérítik a művészetelmélet hatáskörét, hogy társadalomkritikát gyakoroljanak.

ULTIMÁTUM – Erdély, 1919

Tompá Andrea

A kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemet 1872-ben alapította a magyar állam négy karral. Az 1918. decemberi hatalomátvétel után az egyetem ígéretet kapott arra, hogy folytathassa tevékenységét; a gyulafehérvári határozat teljes nemzeti szabadságot ígért az Erdélyben élő nemzetiségeknek. A tekintélyes román történész, Nicolae Iorga is amellet foglalt állást, hogy a kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokában kell maradnia. (Erdélyben nem volt román nyelvű világi felsőoktatás.)

A román hatalom 1919 tavaszán a magyar állami alkalmazásban dolgozó személyeket a román király iránti hűségükü letételére kötelezi, ami a román állampolgárság feltétele; megtagadása az országból való kiutasítással és az egyetemi állás elvesztésével jár. A maradék oktatóknak két éven belül román nyelven kell folytatniuk az oktatást.

1919. május 12-én az egyetem aulájába szólítják az oktatókat az eskü letételére. Előző napon ülésezik valamennyi kar kari tanácsa, melyek közösen arra az álláspontra jutnak, hogy a magyar állam által alapított egyetemről a magyar állam nem mondott le, ezért „a joghatóság átvételét mint illetéktelent el nem ismeri[k]”. A hűségüket így valamennyien egyhangúlag megtagadják. Másnap déli 12 órakor a hatalom katonai erővel átveszi az épületeket, a professzorok és diákok elhagyják az egyetemet, a tanárokat kiutasítják az országból.

1920-ban mindössze egy évig működő felekezeti egyetem jön létre Kolozsváron, az egyházak és a helyi társadalom támogatásával, de a hatóságoktól nem kap működési engedélyt. Az orvostudományi kar oktatói Szegeden folytatják munkájukat.